

Melosik, Zbyszko

"Official Knowledge. Democratic Education in a Conservative Age", M. Apple, Nowy Jork 1993 : [recenzja]

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 12 (285), 177-180

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M. Apple, *Official Knowledge. Democratic Education in a Conservative Age*,
Routledge, Nowy Jork 1993, ss. 226.

Trudno przecenić wkład M. Apple'a w rozwój amerykańskiej krytycznej refleksji nad edukacją. W latach siedemdziesiątych jego twórczość, pozostając pod wpływem S. Bowlesa i H. Gintisa oraz P. Bourdieu, mieściła się w nurcie teorii reprodukcji. Na przełomie dekad M. Apple zreorientował swoje stanowisko teoretyczne. Pod wpływem teorii krytycznej porzucił *stricte* „korespondencyjną” socjologię edukacji. Rzadko spotyka się naukowca, który dokonuje publicznej krytycznej oceny swojego dotychczasowego dorobku. M. Apple uczynił to w serii artykułów, publikowanych w znakomitych amerykańskich czasopismach edukacyjnych (m.in. „What Correspondence Theories of Hidden Curriculum Miss”, 1979; „Reproduction, Contestation and Curriculum: An Essay in Self-Criticism”, 1981). Warto dodać, że teksty te zbiegły się z pierwszymi ważnymi pracami H. Girouxa.

W latach osiemdziesiątych M. Apple stworzył w University of Wisconsin jeden z najsilniejszych ośrodków pedagogiki krytycznej w Stanach Zjednoczonych, stając się obok H. Girouxa i P. McLaren jej najwybitniejszym przedstawicielem. Wówczas to powstały także jego znane książki, jak *Education and Power* (1982, 1985), *Ideology of Curriculum* (1979, 1990), *Ideology and Practice in Schooling* (redakcja wspólnie z L. Weis, 1983), *Teachers and Text* (1988), *The Politics of Textbook* (redakcja wspólnie z L. Chutin-Smith, 1991), a także kilkadziesiąt artykułów, publikowanych niemal we wszystkich ważniejszych amerykańskich, brytyjskich i australijskich czasopismach edukacyjnych. Jednocześnie, jako redaktor serii „Critical Social Thought” wydawnictwa Routledge, przyczynił się on do upowszechnienia wielu interesujących prac z zakresu pedagogiki krytycznej i postmodernistycznej.

Twórczość M. Apple'a określić można mianem „socjologii polityki oświatowej”. Niemal wszystkie jego prace zawierają radykalne interpretacje poszczególnych aspektów tej polityki, a także problemu reform oświatowych, relacji między systemem edukacji a państwem, wpływu odmiennych ideologii oświatowych na kształt publicznego dyskursu edukacji oraz możliwości wykorzystania poszczególnych dyskursów teoretycznych do analizy rzeczywistości edukacyjnej.

Jego ostatnia, recenzowana tutaj książka, zawiera bardzo udaną próbę analizy ideologii i reform oświatowych w Stanach Zjednoczonych lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, ze szczególnym uwzględnieniem dominacji konserwatystów w publicznym dyskursie edukacji tego kraju. Książka składa się z ośmiu rozdziałów oraz stanowiącego zakończenie pracy, dwudziestostronicowego wywiadu, jaki z M. Apple przeprowadzili profesorowie C. Torres (University of California) i R. Morrow (University of Alberta).

Idea pierwszego, wstępnego rozdziału pracy (*The Politics of Official Knowledge*) wynika z przekonania, iż „niezależnie od tego, jaka partia polityczna rządzi Białym Domem”, to na poziomie publicznego dyskursu edukacji i polityki oświatowej odpowiedzi

na pytania „czemu służyć ma edukacja” i „jaka wiedza jest uprawomocniona”, mają w Stanach Zjednoczonych zawsze konserwatywny charakter. Z drugiej jednak strony, nawiązując do twórczości A. Gramsciego i S. Halla (i pozostając wierny ideom pedagogiki krytycznej), M. Apple stawia tezę, iż „polityka oficjalnej wiedzy” oparta jest na kompromisie, który — choć przesycony wartościami i założeniami epistemologicznymi grup dominujących — pozostawia „przestrzeń” dla demokratycznego działania w sferze edukacji. Te dwa założenia stają się motywem przewodnim całej książki.

Rozdział drugi (*The Politics of Common-Sense; Why the Right Is Winning*), poświęcony jest próbie uchwycenia mechanizmów „przekładania” ideologii grup dominujących we współczesnych społeczeństwach zachodnich na to, co „popularne” i „zdroworozsądkowe”. M. Apple wykorzystuje tu znaną kategorię „autorytarnego populizmu”, pokazując, w jaki sposób świadomość ludzi zostaje uwikłana w neoliberalne i neokonserwatywne interesy i działania. Kontrola nad świadomością (szczególnie bardzo szeroko rozumianej klasy średniej) utrzymywana jest przez świadome kształtowanie binarnej opozycji: „my” (pracowici, moralni, homogeniczni) — „oni” (leniwi, niemoralni, heterogeniczni). Dzięki temu zjawisku, kategoria „innych” i „odmiennych” nabiera nowego znaczenia: identyfikowani oni są jako „wrogowie” (dotyczy to głównie niebiałych i mniejszości seksualnych). Neokonserwatywna, kolektywna tożsamość, powstaje przy tym przez „stworzenie nowej podmiotowości za pomocą wykorzystania informacji i wiedzy już istniejących w umyśle jednostki”, a także przez nadanie kulturowym „elementom” nowych znaczeń (co jest szczególnie ważne w kontekście walki o kształt społecznie akceptowanego pojęcia „równości” w edukacji).

Drużga część omawianego rozdziału ma znacznie bardziej optymistyczny charakter. M. Apple przedstawia w niej demokratyczne lokalne inicjatywy edukacyjne, które powstały w okresie „konserwatywnego odrodzenia” w różnych regionach Stanów Zjednoczonych. Taki oddolny ruch jest, jego zdaniem, najbardziej sensowną formą działania edukacyjnego w obecnych warunkach (warto w tym miejscu dodać, że M. Apple kilkakrotnie wyraża swój sceptycyzm co do możliwości dokonania przez administrację B. Clintona radykalnych zmian w edukacji amerykańskiej).

Na wstępie rozdziału trzeciego M. Apple prezentuje znane z dzieł M. Foucaulta poststrukturalne twierdzenie, iż: „Wiedza nigdy nie jest neutralna, nigdy nie istnieje w empirycznym, obiektywnym stosunku do tego, co rzeczywiste. Wiedza jest władzą, a jej cyrkulacja jest niczym innym, jak społeczną dystrybucją władzy [...] Dyskursywna walka dotyczy sfery konstruowania (poczucia) rzeczywistości i upowszechniania tej rzeczywistości [...] w społeczeństwie”. To założenie stanowi dla M. Apple’a wstęp do próby odpowiedzi na pytanie „czyja wiedza jest uważana we współczesnym społeczeństwie amerykańskim za najbardziej wartościową?” Kontrowersje wokół „oficjalnej wiedzy”, które zwykle koncentrują się na tym, co jest „włączone” i „wyłączone” z tekstów książkowych, mają dla M. Apple’a głębsze polityczne, ekonomiczne i kulturowe znaczenie. Teksty szkolne, „poprzez ich treść i formę”, określają „szczególna konstrukcja rzeczywistości, szczególny sposób selekcjonowania i organizowania [...] wszechświata możliwej wiedzy”. Podręczniki mają więc wpływ na to, co w społeczeństwie uważa się za „uprawomocnione” i „prawdziwe”, na to, czym wiedza, kultura, przekonania i moralność „rzeczywiście są”. M. Apple odrzuca przy tym propagowane przez prawicę przekonanie, to „społeczeństwo” tworzy teksty. Publikowanie tekstów jest z jednej strony przedsięwzięciem komercyjnym, z drugiej strony politycznym; w konsekwencji są one w Stanach

Zjednoczonych przesycone problematyką patriotyzmu, wolnego rynku oraz „tradycji Zachodu” i nie uwzględniają doświadczeń szeroko rozumianych mniejszości.

Jak komentuje (za S. Hallem) to zjawisko M. Apple, „krąg dominujących idei rzeczywiście wykształca symboliczną władzę, która określa i klasyfikuje świat innych”. W trakcie tego procesu wyznaczone są granice tego, co traktowane jest jako racjonalne, rozsądne i odpowiednie, a także możliwe do powiedzenia i pomyślenia. I w tym jednak przypadku M. Apple nie uważa, że jednostka (czytelnik) musi „podporządkować się” tekstowi. Jest przekonany, iż nauczyciel może wykorzystać nawet najbardziej konserwatywny tekst dla kształtowania demokratycznego sposobu myślenia. W związku z tym, głównym zadaniem zarówno pedagogów, jak i czytelników jest odrzucenie dominującego w danym tekście systemu pojęć, na rzecz „uczestnictwa w tworzeniu i przekształcaniu znaczeń i wartości”.

W rozdziale czwartym (*Regulating Official Knowledge*) M. Apple analizuje te konteksty amerykańskiej polityki oświatowej, które związane są z symboliczną kontrolą przez państwo całej edukacji, a szczególnie upowszechnianych w społeczeństwie tekstów i wiedzy. Koncentruje się on na analizie „politycznej ekonomii podręczników” w najbardziej konserwatywnych, południowych regionach Stanów Zjednoczonych. Rozdział ten w dużej mierze poświęcony jest historycznej genezie przyczyn, dla których na Południu występuje znacznie większa centralizacja regulacji i kontroli wiedzy edukacyjnej, niż w innych częściach Ameryki.

Z kolei rozdział piąty (*Creating the Captive Audience: Channel One and the Political Economy of the Text*) dotyczy roli współczesnej telewizji amerykańskiej w upowszechnianiu „oficjalnej wiedzy”. M. Apple podkreśla, iż właśnie telewizyjny „tekst” odgrywa w Ameryce dominującą rolę w kształtowaniu „zniczeń” i „porządku społecznego”. Szczególnie interesujący wydaje się być w tym rozdziale fragment poświęcony konstruowaniu przez media wyobrażenia „tego, który jest odmienny”. Kultury mniejszości są w mass mediach ignorowane, większość programów im poświęconych koncentruje się na negatywnych zjawiskach, występujących w dzielnicach zamieszkałych przez mniejszości. Z kolei wszelkie problemy społeczne nurtujące te grupy są „zamazywane” i „redukowane” za pomocą etykiety „niedorozwój” (ekonomiczny, polityczny, psychologiczny itp.). Mass media konstruują interpretacje, które ograniczają alternatywne i opozycyjne „odczytywanie” wydarzeń i tendencji.

Następny rozdział prezentowanej książki (*Whose Curriculum Is this Anyway?*) poświęcony jest bezpośrednio funkcjonowaniu klasy szkolnej. M. Apple analizuje zjawisko wzrastającej kontroli nauczycieli ze strony państwa i poddawaniu ich „administracyjnej logice” przez procesy centralizacji, standaryzacji i racjonalizacji (pokazuje to m.in. na przykładzie popularnej w Stanach Zjednoczonych „alfabetyzacji komputerowej”). Programy szkolne podawane są nauczycielom w odgórnie przygotowanych „paczkach”, a głównym celem edukacji szkolnej jest przygotowanie uczniów do właściwego odegrania narzucanych im ról ekonomicznych. I tym jednak razem M. Apple wyraża swoją wiarę, iż nauczyciele są w stanie skonstruować własne odpowiedzi na program szkolny i urzeczywistnić „edukację dla emancypacji”.

W siódmym rozdziale pracy (*Hey Man, I'm good: The Art and Politics of Creating New Knowledge in Schools*) M. Apple przedstawia, w formie „studium przypadku”, realizowany przez siebie kurs uniwersytecki „Program szkolny na poziomie elementarnym”. Stanowić on ma demokratyczną akterbatywę dla „oficjalnej wiedzy”, a jego najistotniejszym komponentem są odpowiednio dobrane wideofilmy, stanowiące wstęp do dyskusji ze studentami. Autor podkreśla, że jego propozycja, jak i wszystkie inne

„tymczasowe” rozwiązania, nie daje absolutnych odpowiedzi. W skomplikowanej rzeczywistości społecznej żadne działanie polityczne i edukacyjne nie jest jednoznacznie „postępowe”; każde zawiera wewnętrzne sprzeczności. Stąd jedynie logiczne wydaje się być umieszczanie strukturalnych problemów w ich różnorodnych lokalnych kontekstach (bo, jak pisze M. Apple, to właśnie poziom lokalny jest poziomem ludzkiego działania).

Również następny rozdział pracy (*The Politics of Pedagogy and the Building the Community*) zawiera autorską propozycję M. Apple i poświęcony jest analizie jego „Piątkowych Seminariów” naukowych, które odbywają się na poziomie doktorskim i podoktorskim w kierowanej przez niego placówce. Uczestników seminariów, reprezentujących przez lata wszystkie kontynenty i rasy, łączyło polityczne zaangażowanie na rzecz „demokratycznej zmiany edukacyjnej”. Seminarium stanowiło „zdecentrowaną” społeczność lokalną, która koncentrowała się na trzech zagadnieniach: teoria, polityka i autobiografia. Podejmowała także liczne działania na terenie uniwersytetu, których celem było przeciwstawianie się „marginalizowaniu” mniejszości oraz wywieranie wpływu na uniwersytecką politykę zatrudniania wykładowców, a także na charakter proponowanych kursów. Zdaniem M. Apple’a, organizacja takich „zdecentrowanych społeczności walki” stanowi obecnie optymalną formę działania politycznego.

Książka M. Apple’a kończy się wspomnianym już wywiadem, w którym przedstawiona jest ewolucja jego poglądów politycznych i pedagogicznych. Ta część pracy zawiera także niezwykle ciekawe uwagi M. Apple dotyczące środowiska amerykańskich pedagogów krytycznych, jego sukcesów, a także napięć i konfliktów w tym gronie.

Prezentowana pozycja stanowi ważny wkład do naszej wiedzy o współczesnej rzeczywistości edukacyjnej w Stanach Zjednoczonych. Stanowi też przykład „przełożenia” języka teorii akademickiej na język analizy polityki oświatowej i codzienności pedagogicznej. Praca M. Apple, aczkolwiek jednoznacznie „zorientowana na wartości”, pozbawiona jest arbitralności zarówno w ocenach, jak i propozycjach alternatywnych. Autor nie ulega fascynacji propozycjom postmodernistycznym, jednak charakterystyczna dla nich „ideologia różnicy” stanowi dla niego jedną z najważniejszych osi narracji. W jednoznacznej orientacji na działanie i uzyskiwanie konkretnych rezultatów „tu” i „teraz” widać też wyraźnie wpływ amerykańskiego pragmatyzmu. Wydaje się, że książka M. Apple’a stanowi kolejny dowód politycznej i teoretycznej ewolucji współczesnej amerykańskiej radykalnej myśli pedagogicznej. Postmodernistyczne wyzwania w sferze teorii i zwycięstwo konserwatystów w sferze praktyki przyczyniły się do rezygnacji przez wielu radykalnych pedagogów z abstrakcyjnych makroanaliz i do porzucenia wiary w globalne rozwiązania. Zamiast tego występuje wyraźna orientacja na to, co konkretne i lokalne.

Trzeba dodać, iż praca M. Apple’a jest napisana bardzo jasnym językiem. Zawiera także liczącą ponad dwieście pozycji bibliografię. Poszczególne części książki konsultowali naukowcy, których nazwiska są dobrze znane również i polskim czytelnikom (m.in. B. Bernstein, P. Freire, P. McLaren, P. Wexler, G. Witty). Na zakończenie warto przytoczyć fragment wypowiedzi brytyjskiego socjologa i teoretyka kultury, autora słynnej książki *Learning to Labour*, P. Willis, który ocenia książkę M. Apple’a w sposób następujący: „Otwarta. Osobista. Demaskatorska. Jest ona humanistycznym dokumentem naszej pozytywistycznej epoki”. Trudno nie zgodzić się z tą opinią.